

KOŁO NAUKOWE MŁODYCH GEOGRAFÓW
„GEOHOLICY”
UNIWERSYTET ŁÓDZKI

DZIEDZICTWO KULTUROWE - OCHRONA I ADAPTACJA JAKO SZANSA NA ROZWÓJ

pod redakcją
Wojciecha Tołoczko

Łódź 2008

Dziedzictwo kulturowe - ochrona i adaptacja jako szansa na rozwój

Copyright by Koło Naukowe Młodych Geografów
GEOHOLICY
Uniwersytet Łódzki

Recenzent:

dr Arkadiusz Niewiadomski, UŁ Łódź

Publikacja sfinansowana przez:

Prorektora ds. Nauki Uniwersytetu Łódzkiego

Projekt okładki: **Tomasz Minkiewicz**

Fotografie na okładce: **Krzysztof Wroński i Wojciech Tołoczko**

Adjustacja i skład komputerowy: **Wojciech Tołoczko**

Wydawca: PIKTOR s.c.

Druk i oprawa: Pikator s.c., ul. Gdańska 149, 90-539 Łódź

fax. (42) 617 03 07, tel. (42) 659 71 78

<http://www.pikator.pl>

e-mail: wydawnictwo@pikator.pl

SPIS TREŚCI

Przedmowa	5
Adamiak Czesław – Twierdza Toruń we współczesnej przestrzeni miasta	7
Bużalek Tomasz – Tramwajowe linie muzealne w Polsce, jako przykład wykorzystania zabytków ruchomych	21
Czerniak Anna – Pamięć o II wojnie światowej i wykorzystanie jej do promocji miasta – szansą na szybszy rozwój Wielunia	33
Drzazga Katarzyna, Kołodziejczak Krzysztof – Kompleks poprzemysłowy Izraela K. Poznańskiego, jego ochrona i adaptacja. Przykład rewitalizacji implantacyjnej	41
Górny Janusz – Rewitalizacja i adaptacja wybranych elementów infrastruktury kolejowej w Polsce	51
Kołosut Bartłomiej – Borne Sulinowo – adaptacja i wykorzystanie terenów powojaskowych	69
Kowalska Katarzyna – Cmentarz Żydowski oraz działalność Gminy Żydowskiej w Łodzi jako przykład dziedzictwa kulturowego miasta	77
Kulupa Radosław – Rola środków unijnych w popularyzacji dziedzictwa kulturowego, na przykładzie Szlaku Kościołów Drewnianych Puszczy Zielonka	85
Okupny Daniel – Szlak byłych miast tkackich wschodniej Wielkopolski jako dorobek dziedzictwa kulturowego i szansa na rozwój regionu	93
Pawlikowska Magdalena – Zamek Książ – tajemnice przeszłości szansą na ożywienie ruchu turystycznego	105
Wroński Krzysztof, Tołoczko Wojciech – Nawodnienia w dolinie Neru – szansą na rozwój hodowli	115

Anna Czerniak⁹

Pamięć o II wojnie światowej i wykorzystanie jej do promocji miasta – szansą na szybszy rozwój Wielunia

„Narody tracąc pamięć, tracą życie” - Tukidydes

1 września 1939 r.

O godzinie 4.40, 1 września 1939 roku na otuloną mgłami Ziemię Wieluńską runął niemiecki Wehrmacht. Z marszu sforsowano graniczną rzekę Prosnę od Starokrzepic aż po Chruścin koło Bolesławca i dalej na północ. Data ta stanowi początek ataku na bezbronny Wieluń. Świadczą o tym nie tylko wspomnienia osób, które przeżyły tę tragedię, ale także raport niemieckiego pilota zamieszczony w Dzienniku wojennym. Dokument ten znajduje się w archiwum wojskowym Bundes – und Militararchiv we Freiburgu, a odnalazł go i opisał Joachim Trenkner (Książek 2005).

Atak Niemców na Polskę uzasadniony był przez proklamację Hitlera, w której ukazywał prześladowania mniejszości niemieckiej przez Polaków. Domniemane szykany, wyrzucanie Niemców z ich własnych domów oraz krwawy terror skomentował w następujący sposób: „Nie mam innego wyboru, jak odpowiedzieć siłą na siłę”. Powyższe oszczerstwa w żaden sposób nie odpowiadały rzeczywistości. Tolerancja i uległość Polaków były tak daleko posunięte, że 1 września granice Ziemi Wieluńskiej były bezbronne, obsadzone jedynie przez polską straż graniczną (Jaskulski 1994).

Powiat wieluński leżał w pasie obrony armii „Łódź”, dowodzonej przez gen. dyw. Juliusza Rómmla. Obszar powiatu stanowić miał „operacyjną linię czat”, która prowadziła od Ostrzeszowa przez Kępno, Wieruszów, południowe przedpola Wielunia, Parzymiechy i Łobodno. Główna linia obrony przebiegała wzdłuż rzek Warty i Widawki, a więc około 30 km na wschód od Wielunia. Powiat wieluński był w planach dowództwa armii „Łódź” przedpolem

⁹ Koło Naukowe Młodych Geografów GEOHOLICY, Uniwersytet Łódzki,
ul. Narutowicza 88, 90-139 Łódź

rozpoznawczym, na którym nie przewidywano większych walk obronnych, ewentualnie starcia o charakterze opóźniającym. Na jego terenie były więc luźno rozrzucone oddziały brygady kawalerii i bataliony Obrony Narodowej. W samym Wieluniu nie było jednak wojska. Poza tym armia gen. J. Rómmla w przeddzień rozpoczęcia II wojny nie była jeszcze przygotowana do podjęcia walki.

Pomimo badań wielu naukowców m.in. dr Barbary Bojarskiej, prof. Tadeusza Olejnika oraz prof. Witolda Kuleszy, trudno określić przyczynę zbombardowania Wielunia. W rejonie tym nie stacjonowały oddziały wojskowe, nie było strategicznego przemysłu ani umocnień militarnych czy choćby obrony przeciwlotniczej. U podstaw leżała prawdopodobnie koncepcja niemieckiej wojny błyskawicznej – Blitzkrieg. Bezlitosny pogrom cywilów bez wątpienia można potraktować jako akty terroru.

Fot. 1. Zbombardowany Wieluń 1 września 1939 r.

źródło: <http://www.historiawielunia.uni.lodz.pl/ruiny.jpg>

„Owego tragicznego dnia zniszczone zostało całe śródmieście, okolice Nowego i Starego Rynku, ulice śródmiejskie: Sienkiewicza, Narutowicza, Królewska, Różana, Augustiańska, Okólna, Śląska, Reformacka, Krakowskie Przedmieście. Bombowce nie oszczędziły także zabytków architektury polskiej: kościoła farnego z pocz. XIV w. przy ul. Sienkiewicza, klasztoru poaugustiańskiego będącego Zgromadzeniem Księża Misjonarzy Św. Rodziny, klasycystycznej synagogi z poł. XIX w., klasycystycznego budynku ratusza z Bramą Krakowską. Zburzono jedno ze skrzydeł XIX wiecznego palacu, który był siedzibą starostwa powiatowego. Wskutek nalotu poważnie

ucierpiałoby pozostałości XIV-wiecznych murów fortecznych między basztami Męczarnią i Swawolą. Całkowicie zniszczono kilkanaście stylowych kamieniczek mieszczańskich z XVIII i początku XIX w. w centrum miasta oraz najstarszy dom mieszkalny u styku ulic Okólnej i Barycz. W wyniku bombardowania 75% zabudowy miasta legło w gruzach, życie straciło 1200 mieszkańców, tj. 8% ogółu Wielunian. Wśród zabitych było wielu Żydów, stanowiących w przedwojennym Wieluniu 1/3 ludności. Mnóstwo osób zostało zasypanych gruzami walących się budynków. Większość mieszkańców uciekła z miasta, wróciła dopiero po kilku tygodniach.”¹⁰

Atak na Wieluń był według prawa międzynarodowego zbrodnią wojenną. Zasady sformułowane w Hadze w 1907 r. przewidywały m.in. powstrzymanie się od bombardowania z powietrza miast otwartych, oszczędzenia zabytków kultury, szpitali, obiektów kultu religijnego. Jak wiemy Niemcy w czasie nalotu 1 września pogwałcili wszystkie te reguły.

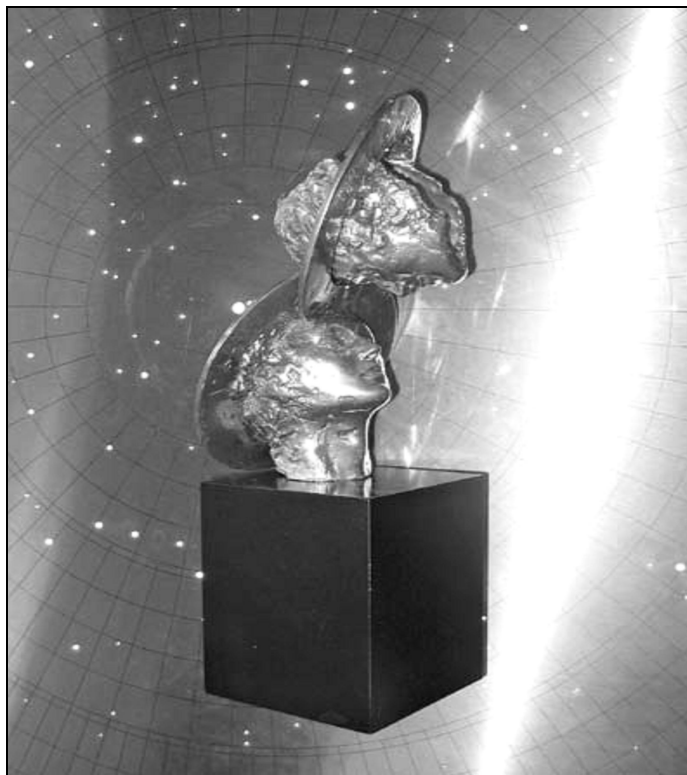
Obecnie

Wieluń, obok np. Hiroszimy i Nagasaki, Guerniki, Rotterdamu, Drezna, Birmingham, Moskwy czy Coventry należy do Międzynarodowego Stowarzyszenia Miast Pokoju. Temu miastu przypada więc szczególna rola promowania idei pokoju, pojednania narodów i spojrzenia w przyszłość. W pobliżu zniszczonych przez hitlerowców 1 września 1939 r. ważnych wieluńskich obiektów, takich jak ratusz, kościół farny oraz pałac będący siedzibą władz powiatowych, stanie pomnik „Wieczna Miłość” zaprojektowany przez Wojciecha Siudmaka, jednego z czołowych reprezentantów realizmu fantastycznego. On sam nazywa się hiperrealistą fantastycznym, podkreślając swą oryginalność. Realizm fantastyczny, łączący nadrealną wizję ze sztuką naturalistyczną, ma swe korzenie w surrealizmie reprezentowanym przez S. Dali, R. Magritte, P. Delvaux. Ponadczasowa, daleka od teoretyzowania i mody, sztuka Siudmaka kontynuuje tradycje wizjonerów naszej historii. Krocząc śladami tradycji malarstwa Renesansu, artysta proponuje nam podróż bez granic po jego fantastycznym świecie. Rządzi tam jego dewiza "Tylko marzenie morze przekroczyć niepokonalne przeszkody".¹¹

Monument ten jak i cały projekt wielkiego artysty będzie stanowił ochronę pamięci dziedzictwa kulturowego i stanie się szansą na jego rozwój. Myślą przewodnią tej inicjatywy jest szeroko rozumiana idea harmonii i pokoju. Według autora „harmonia jest wynikiem pozytywnych energii i akcji. Zachwianie tej równowagi to właśnie kataklizmy, wojny, wypadki, choroby, agresja i upadek”.¹¹

¹⁰ <http://www.historiawielunia.uni.lodz.pl>

¹¹ www.siudmak.com

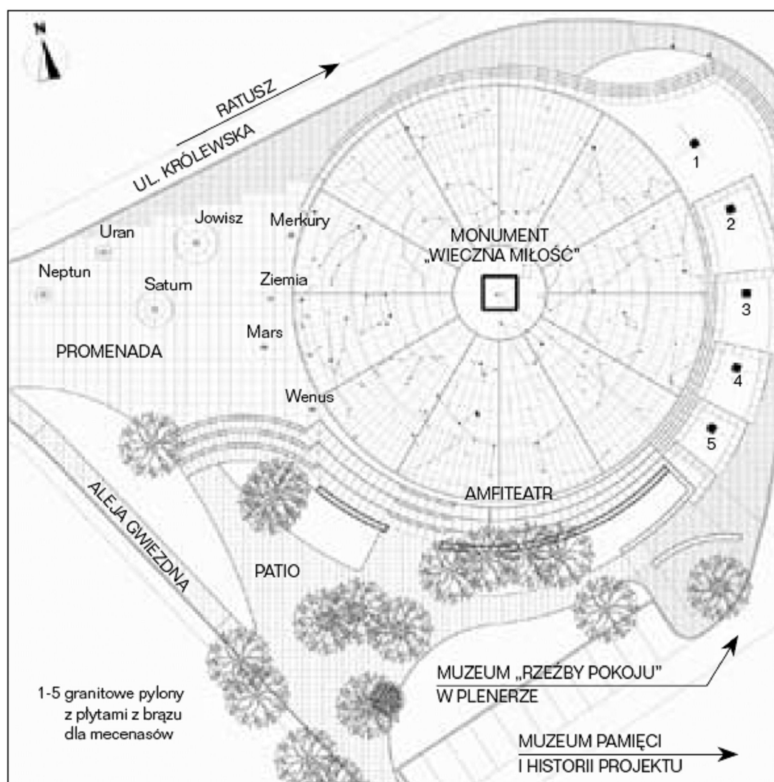
Ryc. 1. Wieczna miłość.

źródło: www.siudmak.com

Aby zapobiec tak straszliwym wydarzeniom, należy przewyciężyć ból tragicznych wspomnień i spojrzeć zdecydowanie w przyszłość oraz dążyć, by pokój, tolerancja i harmonia były celem następnych pokoleń. Wieluń – swoiste świadectwo tamtych wydarzeń – to jedno z najstarszych miast polskich. Historia osadnictwa na ziemi wieluńskiej sięga końca epoki lodowcowej aż do epoki kamiennej, której dobrze zachowane późniejsze ślady wspólnot pierwotnych świadczą o wysokim poziomie kultury materialnej. Dzięki przebiegającym tu niegdyś ważnym szlakom handlowym (między innymi – bursztynowemu) odnajdujemy ślady wpływów celtyckich i Imperium Rzymskiego. Wieluń, usytuowany w centralnej Polsce, szczycący się takimi luminarzami sztuki, kultury i nauki jak: Jan Długosz, Michał z Wielunia, Hieronim Spiczyński z Wielunia, Augustyn Mielecki – Rotundus, Lucas Dalizjo, Hilary Saag z Wielunia, Andrzej Trzeciński i inni.

Niegdyś Wieluń był stolicą ziemi, miejscem do którego przybywali władcy, możni świeccy i hierarchowie kościelni. Tutaj podczas zjazdów państwowych i kościelnych zapadały decyzje dotyczące Królestwa Polskiego, a nierzadko spraw, którymi żyła cała ówczesna Europa. Wieluń w XVI w. uchodził za jedno

z najpiękniejszych polskich miast. W XVII w. zniszczony podczas wojen szwedzkich mocno podupadł. Już nigdy nie miał wrócić do dawnej świetności. W okresie zaborów miasto znalazło się najpierw pod panowaniem pruskim, a następnie rosyjskim. Pozostałości materialne tak świetnej historii miasta zostały brutalnie zniszczone podczas II wojny światowej.

Ryc. 2. Plan granitowej promenady wraz z gwiazdozbiorem nieba północnego i naszym układem planetarnym.

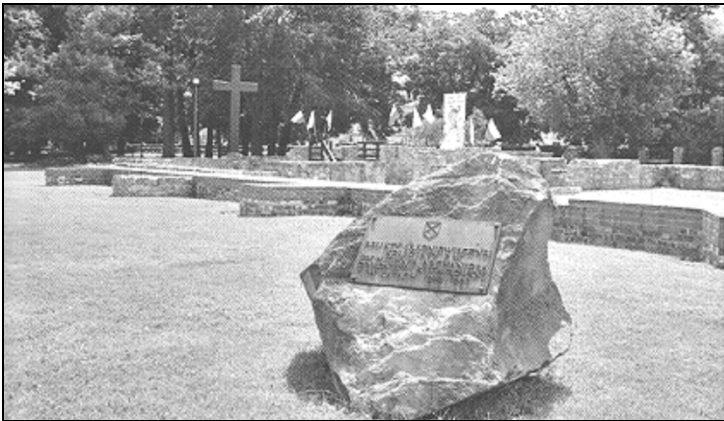
źródło: http://www.siudmak.pl/images/_pdf/wersja_polskaWM.pdf

Stworzenie pomnika „WIECZNA MIŁOŚĆ” – symbolu piękna, pokoju i harmonii uniwersalnej, stanie się początkiem wielkiej, międzynarodowej akcji mającej na celu współpracę w zakresie edukacji, sztuki i nauki. Projekt składa się z kilku powiązanych ze sobą elementów (ryc. 2):

- Monument wraz z promenadą,
- Nagroda Pokoju,
- Muzeum Rzeźby Plenerowej,
- Program Edukacyjny,
- Muzeum Pamięci i Historii Projektu.

Będą one rozłożone w czasie, realizowane stopniowo, aby stać się w przyszłości całością przedsięwzięcia. Przedsięwzięciu będzie patronował prestiżowy Komitet Honorowy składający się z wybitnych osobistości świata, w tym słynnego astrofizyka, humanisty prof. Aleksandra Wolszczana. Wielkie przedsiębiorstwa popierają tę inicjatywę stając się mecenasami projektu, podobnie jak Miasta Niosące Znicz Idei Pokoju, czy też osoby prywatne.

Projekt pokojowy zwraca uwagę na nowy wizerunek polskiej kultury oraz Polski – kraju otwartego na świat i wyzwającego pozytywne zmiany. Należy dodać, iż tego typu przedsięwzięcia w bardzo dużym stopniu promują to małe miasteczko na arenie międzynarodowej. Dodają mu prestiżu i splendoru (Lisek-Rył 2006).

Fot. 2. Tablica upamiętniająca istnienie kościoła farnego zbombardowanego 1 września 1939 r. (Olejnik 2006).

Podczas obchodów 65. rocznicy wybuchu II wojny światowej w 2004 roku w Wieluniu odbyła się wielka uroczystość upamiętniająca to wydarzenie, na której gościli tak znakomite osobistości jak ówczesny prezydent RP Aleksander Kwaśniewski, minister obrony Jerzy Szmajdziński i wicemarszałek Sejmu Józef Zych, liczni parlamentarzyści, nuncjusz apostolski abp Józef Kowalczyk, abp Stanisław Nowak, goście z bombardowanych miast m.in. z Hiroszimy i inni. Na pamiątkę ofiar tych wydarzeń o godzinie 4:40 nastąpił przelot nad miastem zabytkowych niemieckich stukas'ów a w mieście zawyły syreny. Na rynku i w innych częściach miasta zebrał się wielunianie. Uroczystości zaczęły się od mszy celebrowanej przez arcybiskupa Stanisława Nowaka w ruinach fary. W samo południe prezydent Aleksander Kwaśniewski odsłonił tablicę upamiętniającą atak niemieckiej Luftwaffe na Wieluń (fot. 3). Tablica umieszczona została na obelisku, który postawiono nieopodal ruin kolegiaty wieluńskiej, w którą 1 września trafiła jedna z pierwszych bomb. Kolegiata

należała do jednych z najcenniejszych zabytków miasta. Kościół nigdy nie został odbudowany, a jego ruiny stanowią obecnie pomnik barbarzyńskiego nalotu.

Fot. 3. Prezydent RP, Aleksander Kwaśniewski, składa kwiaty pod tablicą upamiętniającą zniszczenie miasta 1 września 1939 r. (Olejnik 2006)

Ważnym elementem ochrony pamięci o najstraszniejszych chwilach Wielunia jest propagowanie wiedzy na ten temat wśród miejscowej młodzieży. Najbardziej zainteresowaną twórczością Wojciecha Siudmaka jest młodzież Gimnazjum nr 1 w Wieluniu. Szkoła ta utrzymuje kontakty ze światowej sławy malarzem od 2001 r. Wówczas zaproszony został na uroczystości związane z nadaniem szkole imienia, ustanowienia sztandaru i jubileuszu 70-lecia SP nr 1 w Wieluniu. Pan Wojciech Siudmak nie mógł osobiście uczestniczyć 25 kwietnia 2002 r. w powyższych uroczystościach, jednakże przesłał z tej okazji życzenia, które do dzisiaj widnieją na tablicy pamiątkowej.

Następnym etapem kontaktów był udział artysty, za pośrednictwem faksu w debacie na temat przyszłości Europy, która odbyła się 21 marca 2003 r. w ramach międzynarodowego projektu „Dzień Wiosny w Europie”.

Trzecim etapem kontaktów była wizyta malarza w Gimnazjum nr 1 im. Kazimierza Wielkiego 16 października 2003 r. Pan Wojciech Siudmak podzielił się z młodzieżą refleksjami na temat swojej twórczości oraz życia osobistego, uczestniczył w dyskusji panelowej, wpisał się także do Księgi Honorowej i chętnie udzielał autografów.

Największym przedsięwzięciem w ramach współpracy ówczesnej dyrektor szkoły pani Bogumiły Czerniak, nauczycieli, a przede wszystkim uczniów było wydanie przez Gimnazjum nr 1 książki, w nakładzie 1000 sztuk, zatytułowanej „Fantastyczne światy Wojtka Siudmaka w słowie i obrazie wydobyte”. Książka ta promuje twórczość uczniowską, na którą składają się wiersze, fragmenty

prozy, oraz prace malarskie uczniów, inspirowane twórczością wielkiego malarza.

W 2006 r. gimnazjum zorganizowało wewnątrzszkolny konkurs plastyczno-literacki zatytułowany „Wieczna miłość - symbol harmonii i piękna”. Młodzież poprzez swoje prace wykazała wielkie zrozumienie dla dziedzictwa kulturowego jakie niesie twórczość Wojciecha Siudmaka, a zwłaszcza pomnik oraz cały projekt przypominający światu, o tym jak potworną zbrodnią jest wojna. Należy chronić pamięć o tych okropnych przeżyciach dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju. Każdy z nas powinien przekazywać następnym pokoleniom niezatarte politycznymi niesnaskami prawdy historyczne oraz wartości, tak aby nigdy więcej nie doświadczyć wydarzeń jak te z czasów II wojny światowej.

Bibliografia

Jaskulski W., *O działalności niepodległościowej na Ziemi Wieluńskiej 1939 – 1953*. Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej, Koło w Wieluniu, UMiG Wieluń, TPW 1994.

Książek J., *Cel zniszczony... Z Dzienników wojennych Waltera Siegela i Kurta Hartmann*. Siódma prowincja, nr 3-4, 2005.

Lisek-Rył P., *Harmonia jest w nas*. Kulisy Powiatu, 18 kwietnia 2006.

Olejniki T., *Wieluń, miasto zabytków*. Prof – Art, Wieluń 2006.

Praca zbiorowa, *Twórczość uczniowska. Fantastyczne światy Wojciecha Siudmaka w słowie i obrazie wydobyte*.

www.historiawielunia.uni.lodz.pl

www.siudmak.com